

Jasmin Gata

NOĆ KALIGRAFA

Preveo sa francuskog
Vladimir D. Janković

■ Laguna ■

Naslov originala:

Yasmine Ghata
LA NUIT DES CALLIGRAPHERS

Fabrisu

Copyright © Librairie Arthème Fayard, 2004.

Translation Copyright © 2005 za srpsko izdanje, LAGUNA

Ovo delo, objavljeno u okviru programa pomoći u izdavaštvu „Danilo Kiš“, dobilo je podršku Ministarstva inostranih poslova Francuske i Francuske Ambassade u Srbiji i Crnoj Gori.

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication “Danilo Kiš”, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères de France et de l’Ambassade de France en Serbie-et-Monténégro.

Preminula sam 26. aprila 1986, kada su mi bile 83 godine. Istanbul je slavio Praznik lale u Emirganu. Moju je smrt, istoga jutra, sin Nedim prijavio nadležnim opštinskim službama u Bejlerbeju, primorskom selu što se pruža duž azijske obale Bosfora. Otišla sam bez oproštajnih priča, baš kako je i dolikovalo mom životu. Ni u jednom se času nisam bojala smrti; ona je okrutna samo prema onima koji je se plaše. Ni krika ni suze nisam pustila.

Smrt je prema meni bila blaga, kao kad se vršak držalje zaroni u mastionicu, manje joj je trebalo nego hartiji da upije mastilo.

Pobrinula sam se da iza sebe sve ostavim uredno, pa sam sredila i svoj život i kaligrafski pribor.

Kalame,¹ *maktu*,² *divit*³ i ono mastila što se zateklo stavili su mi nadohvat ruke, poređane onako kako se upotrebljavaju, na jednakoj razdaljini, da ne bude zavisti i kavge. Kraj mene mrtve, inače bi se međusobno potamanili. Otišla sam, tako, spokojna, ostavljajući te alatke što su mi postale prođužetak ruke, nastavak prstiju, verne i poslušne saputnice, premda su, u jednom trenutku, popustile u disciplini, onda kad su me obuzeli bolest i ludilo.

Bile su svedoci moje smrti, ukočile su se u njenom prisustvu, a onda odahnule, kad je smrt napustila poprište. Nije

¹ Kalam, kalamus – pisaće pero od trske. (Prim. aut.)

² Pločica kojom se zarezuje vrh kalama. (Prim. aut.)

³ Pernica u kojoj se nose mastionica i kalami. (Prim. aut.)

ih zanimala moja zaostavština, zadovoljne su bile što mogu da predahnu od mene.

Sahranjena sam istog dana, kako islam nalaže, na groblju na Ejupu, brdu koje se uzdiže nad Bosforom, u sparušenu zemlju iz koje rastu vitki čempresi. Za nadgrobni spomenik pobrinuli su se oni sa istanbulskog univerziteta. Od uglačanog je kamena, a na vrhu je izvajana kruna od cveća i voćnih plodova. Na ploči su uklesane reči kojima se odaje priznanje mom kaligrafskom daru i životu pobožne žene.

Šestoro ih se okupilo oko moga kovčega: moj sin i njegova žena, preblaga, nepismena Murhida; Hatema, moja mlađa sestra; Muhsin Demironat, direktor Muzeja lepih umetnosti u Istanbulu, i dvoje mojih učenika, Munever, zvana Muna, najdarovitija, i Omer, najveća lenština. Tihim i ozbiljnim, kao da to što se zbiva ne može da izazove i neka drugačija osećanja, svima je njima, pre svega, kamen pao sa srca što me konačno vide smirenu, posle svih onih kriza u koje sam, poludela, tonula, kriza koje su me nemilice spopadale. Gotovo je bilo s tim prokletim drhtanjem što mi je uskratilo jedini dar kojim me je život osenio: kaligrafiju i njenu koketnu saputnicu, iluminaciju slova. Ništa više neće narušiti moj mir, sada kad sam umakla svakom strahu.

Kad su moji zemni ostaci spušteni u zemlju, prva se okrenula i otišla Muna, ne dižući pogleda sa tla koje je gazila krupnim koracima.

Sutradan su moja sabrača pred učenicima održala komemoraciju, sa kratkim pregledom moga stvaralaštva: ja sam, po njihovom mišljenju, reformisala tradicionalnu veštinu kaligrafije tako što sam je otvorila prema savremenim uticajima, ublaživši krute norme ove discipline. Čudna priča. Samo je Muna spoznala pravi smisao moga rada i znala tajnu mog odlaska.

Otišla sam u snu, nesvesna sebe same. A prethodnog sam dana bila sasvim svoja, ovladala razumom, spremna da se latim posla uprkos tome što mi je desna ruka neprestano drhturila, neumorno se suprotstavljajući mome nastojanju. Ništa, na kraju, nije ostalo od tog mog pokušaja, ni jedna jedina crtica, nijedna linija. Pomirena, opružila sam se na krevet.

Brižljivo sam birala položaj, nije mi bilo svejedno hoću li ispružiti ruke ili ih skrstiti na grudima. Kose podignute u punđu na potiljku, na sebi sam imala učiteljsku odoru, koja mi je pokrivala duge noge. Dok sam tako ležala, obasjana zornjim svetlom, koža mi je izgledala nekako finija, prozračnija, sa ponekom smeđom mrljom na ostarelim šakama. I, posmatraču ne bi promakao orlovski profil, nalik profilu sultana Mehmeda II, visoko čelo, samo što su meni trepavice, kad bih sklopila oči, omekšavale crte lica.

Nikada ni slutila nisam mir koji ću u toj sekundi osetiti. Ni srećna ni nesrećna nisam bila, već prosto ravnodušna. A nekada sam se plašila smrti. Skamenila bih se od same pomisli da je ona, smrt, proždrala beživotno telo moje majke, ili da bi mogla da proguta i mog sina Nedima, koga sam rodila u braku sa Serijem, zubarom iz Anadolije.

Serija sam upoznala kad se vratio iz Nemačke, gde je studirao. Uprkos njegovim lepim manirima, stečenim na Zapadu, ostao je bio jednako neotesan kao jermenski nožar koji je u to vreme stalno nešto drečao ispod naših prozora.

Sa tog putovanja sačuvao je uspomenu na otužna javna kupatila i žene premršave za njegov ukus. Tražio je ženu iz zavičaja, mladu i vaspitanu u duhu tradicije; moja nevinost i obrazovanje jemčili su mu život u naprednom domaćinstvu. Zaveden mojim šicem, nikakvu pažnju nije obratio na moje prve kaligrafske sastave. Spolja uljudan, iznutra tvrd, za sebe je odabrao zanimanje koje mu je sasvim pristajalo: postao je zubar, onaj što zlo čupa iz korena. Moj budući muž nije mnogo pričao, baš kao i njegovi pacijenti dok, razglavljenih vilica, ne naročito raspoloženi za razgovor, izlaze iz ordinacije. S jednakom okrutnošću čupao je i te zube i najlepše godine moga života.

Onoga dana kad smo se zvanično upoznali, njegov me je izgled toliko prenerazio da sam izgledala preplašeno. Nelepog stasa, Seri je bio krupan čovek, čekinjavih obrva i gustih brčina. Ništa mi se na njemu nije dopadalo, ali meni to nije bilo važno. Vazda je promatrao zube svog sagovornika – profesionalna deformacija, tako mi je rekao – i meni bi od toga redovno pripala muka. Malo je nedostajalo da mu iz dupalja iskoče okrugle oči, poput dveju lopti, kad bi se zagledao u zlatne zube moga oca i kada bi, vidno raširenih zenica, preletao pogledom preko usta moje majke. Ako bi mu pacijent bio po meri, samo bi mu zaigrao brk, videlo se da jedva čeka da se baci na tu vilicu. Ja sam ćutala, što je moj otac protumačio kao pristanak, pa je utanačio datum venčanja. Ne naročito pažljiv posmatrač, Seri je zaključio da po naravi nisam od onih poletnih devojaka, no njemu je ionako bilo važnije da se oženi valjanom miraždžikom nego nekom pričalicom. U mojoj nemuštosti video je pokornost, u mojoj poslušnosti – divljenje. Otac nam je na raspolaganje stavio skromnu izbu podno porodične kuće. Nekada je tu noćila posluga, a sada je to bilo skladište nameštaja, raznog alata i pribora za pecanje. Majka je tada prionula na posao, i ta nezdrava šupa doživela

je pravi preobražaj, a otac je izgradio još jednu prostoriju, za zubarsku ordinaciju. Za pet godina braka, navikla sam se na tišinu i njegova svakodnevna lukavstva, praveći se da ne čujem neprijatne predloge i prebacivanja moga muža, te naučila da klimam glavom, više nekako potiljkom, što će, s vremenom, postati hronično. Postepeno sam gubila moć govora, uglavnom se ćutalo, sve do rođenja našeg sina Nedi-ma; na svet je došao uz dugačak vrisak koji je uznemirio galebove postrojene na bosforskoj ustavi. Serija je iznenadila prodornost moga glasa pa se požalio što tako ne urlam i kad sam zbog nečega srećna.

Posle porođaja, ponovo se pod našim krovom nešto moglo i čuti, uspavanke su nas darivale prividom sklada, i tek sam tada shvatila u kojoj smo meri Seri i ja različiti.

Otac je žmurio pred mojim bolom: isto se držao prema meni kao prema velikim sovjetskim putničkim brodovima što su dolazili sa Crnog mora, kojima je okretao leđa dok su prolazili ispod naših prozora. Sažaljenju nije bilo mesta za porodičnom trpezom. Beše to, uostalom, zabranjeno osećanje otkad je jedan *muvakit*⁴ iz Plave džamije osuđen na smrt i lišen života za vladavine sultana Mehmeda II. Taj naš čukun-čukundeda, Alah mu dušu čuvao, imao je zadatak da doziva vernike na molitvu. A onda je počeo da kasni, jer je voleo malo da počine po podne, što je ishodovalo time da je jedna od najuglednijih džamija u gradu često zvrjala prazna. Samom sebi je otežao položaj tako što je sultanu na uvid stavio kalendar dobrih i rđavih dana, a ono sve vrvi od grešaka. Obešen je zbog nemara. I s omčom oko vrata, nastavio je da računa kretanje i položaj zvezda na nebu svoga vladara.

⁴ Onaj koji određuje vreme, vodi računa o kalendaru i izveštava vernike kad je vreme za molitvu, a kada se, u mesecu ramazana, završava post. (Prim. aut.)

Priča poučna, nadasve, da bismo naučili kako svoje želje da izrazimo s merom i pri tom ih podredimo zahtevima svakodnevnoga postojanja. Smatrajući da bi svaki brak trebalo da ispuni iste kriterijume, moj otac je u Seriju video zeta idealnog za uklanjanje pokvarenih zuba.

Odala sam se kaligrafskim vežbama da ublažim muku svojoj ruci, osuđenoj na brzinu. Istiskivanjem slova, izlivanjem linija – tako sam se ja bunila protiv tog braka. Netom bih se, međutim, vraćala strogoj horizontali, moja slova još nisu imala dovoljno čvrsta krsta da bih mogla da ih čerečim. I tako sam ih bacala na hartiju i oblagala ih svetlonosnim kružićima, kao kolobarima. Ispod imena prorokovog, obavijenog oko Alahovog, mogle su se nazreti suve, kao i vlažne površine papira. A koliko je vremena potrebno da se hartija osuši zavisi od toga koliko će dugo Svevišnji tu boraviti, zimi ne duže od jednog minuta, leti tek nekoliko sekundi, kad su vrućine velike. Nikada kaligrafi ne duvaju u mastilo; ubrzati sušenje znači odagnati to božansko prisustvo. I tako bih ja stisnula hartiju mesnatim vrškom kažiprsta, put bi dotakla mastilo koje se onda, naoko, malo povuče. Sve su kaligrafi pokušavali ne bi li zadržali to božansko prisustvo, ali nikome to nije pošlo za rukom.

Mi, kaligrafi, napamet znamo taj obred.

Godine su prolazile, od učenice sam postala učiteljica. Zašto bih se sada natezala, ovako mrtva, ne moram ja više da računam vreme. Pamćenje mi je netaknuto, uspomene mi je lakše da dodirnem nego stvarnost samu. Život mi promiče pred očima brzinom svetlosti, juriša na mene i povlači se bez upozorenja. Sve što mi je izmicalo dok sam bila živa, sada mi se, na prekide, vraća. Svedok vidljivog i nevidljivog, mogu sada sve u priču da pretočim.

Uspomene zbrkane, zabuna je velika u ovom nevidišu. Vraćam se u prošlost, a sve je u neredu, i ja protiv toga ne mogu. Zašto se opirati srećnim trenucima koji izbijaju na površinu? Naročito sećanju na vreme kad sam počinjala kao profesorka na Akademiji lepih umetnosti, kad sam imala trideset godina i isto toliko učenika. Prvo predavanje održala sam u septembru, na sredokračij letnjih žega i jesenjega blaženstva.

Učenicima ne bi promakao nijedan moj neumoljiv pokret. Premazala bih list – lepljiva smesa, umočena u odvar čaja, a onda ide zaštitni sloj, da mastilo ne uđe u vlakno hartije. Kad se list osuši, glačala bih ga belutkom, a učenici, opčinjeni, njišu se u ritmu što ga zadaje kamen koji mazi list, sada već svilenkast. Uz pomoć končića, precizno rastegnutog, od tačke do tačke, izvlačim linije, a onda puštam ruku, predajem je tom jeziku prorokovom i *kalamu* koji ispušta crnu, debelu misao *hadita*.⁵ Vidim mastilo, čutke leže, sluti pokornost svojju. Destilovana čađ tada je prvi put uvedena u kaligrafiju. A ja se zabavljam, ne odričem je se, dok ona žudi da pregazi tu stranicu već jednom. I misli da će me raznežiti onom jednom suzom crnom što je kanula na list. Pišem dalje; vršak pera hoće da ustukne, od tuge, bol da utaži u mastionici. Najednom mu se ta misija čini nepodnošljivom. Pojedini *kalami*, tako pričaju, hoće pri vrhu da se iskrive, unakaze se, krv

⁵ Reči i dela prorokova, po predanju. (Prim. aut.)

propište samo da ih se dželat okane. Nestrpljivi kaligrafi ih odrežu i odlože u rezervu. Srezani *kalam* ne može od života očekivati ono što i novi.

Moji učenici ni slutili nisu kakav se život odvija u svakoj mojoj alatki, za njih je taj prizor bio obična mrtva priroda. Ponizni, odani prvobitnoj svrsi svojoj, moji su instrumenti bivali tako spremni i na najakademske kušnje: upletene cvetne spirale, margine iluminirane zlatom. Pa su mi pomagali, saučestvujući u odvažnim poduhvatima. Počela sam, zatim, da mrcvarim slova, nižući ih i po četrdeset uvrh strane, zbijajući ih dok se ne poguše. A reči, jašu jedna drugu, tamane se međusobno... Znalački i metodično sproveden pomor, virtuožno vođena bitka. Prethodnici moji ni sanjali nisu poduhvate na koje ću se ja odvažiti.

Jednoga me je dana obuzela želja da istegnem slova, da ih izdužim, ne bih li prkosila zakonu gravitacije. Ime Alahovo, ispisano monumentalnim slovima, tako me je mračno osmotrilo sa papira da sam se sledila od straha. U vreme dok sam ja đakovala, u školi za sultanove kaligrafe, takvi mi izleti nipošto ne bi bili dopušteni.

Podvrgnuta tradicionalnom obrazovnom modelu, iluminirala sam *Koran*, ulepšavala ga rozetama na margini, *unvanom*⁶ i *sedvelom*.⁷ Odskakala sam od ostalih u ilustraciji molitvenih knjiga, sročeni u slavu proroka, na dvolistu nacrtala svetište u Meki spram onoga u Medini. Dve svete zemlje zaštićene istim bedemom od opeke. A potom i grobove prorokove sabraće, s kupolom oslikanom živim bojama.

Moj učitelj, veliki Mustafa Osman, oduševljavao se što me vidi tako preduzimljivu i kudiu moju brzinu, što se tako olako laćam zadatka, on, koji je, dok je ovom zemljom hodio, vazda

⁶ Naslovi sura. (Prim. aut.)

⁷ Tanka pozlaćena linija što uokviruje kaligrafski tekst. (Prim. aut.)

bio zabarikadiran u svom ateljeu, odbijajući svaki dodir sa ljudima, da bi na miru i nadugačko razmišljao o svom životnom delu, *tugri*⁸ sultana Abdulaziza.

Dogodilo se da mi jedan učenik postavi pitanje koje su mi sve generacije, jednako zbunjene, pre ili kasnije postavljale: „Je li vam teško bilo da se nametnete u ovoj, muškoj profesiji?“ Moj odgovor nikada ne bi zadovoljio njihovu radoznalost, ostali bi tek napola ubeđeni. Odgovarala sam im uvijeno, pričala o svojoj istrajnosti, o bespoštednom radu u toku dugih godina učenja, o svemu što sam prošla dok nisam dobila prvi kompliment, s divljenjem pomešan, od svoga učitelja. Bila sam priznata a da nikada pažnju na sebe nisam skrenula.

U to vreme bila sam praktično neopažena u ateljeu, kao pomoćnica učenih staraca u kojima Božija reč obitava. Pripremila bih hartiju, mastilo, obrisala prašinu i namestila pribor gde šta stoji, učinila sve da atelje radi kako valja, ponekad ga i pomela, oprala. Bdela sam nad drevnim relikvijama Velike porte. Selim, kaligraf stogodišnjak, nije mogao da radi drugačije nego opružen na divan, jedne noge podavijene, zarad stabilnosti. Pod leđa sam morala da mu podmećem jastuke, da mu pomeram omršavelu, koščatu nogu, masiram omekšali list na nozi u kome ga je stalno probadalo. Morala sam takođe, u zavisnosti od doba godine, da donosim hladne ili tople napitke, ne bih li im osvežila odvratan zadah iz usta. Jedino Selim, hromi, nikada ništa nije pio, s nogom je i žed zasvagda bio izgubio. Njegovi su ga jednog jutra zatekli kako guta talog od kafe. Odbijao je svaku pomoć kad hoće da sedne. Da ga ne bih ponizila, naučila sam se da izbegavam

⁸ Carski monogram otomanskih sultana koji je davao verodostojnost dokumentima i drugim službenim spisima. (Prim. aut.)

da nam se oči susretnu dok se on namešta. Nekada je to bio veliki kaligraf, a sada mu je teško padalo što se tako skvrčio. Sažaljenje, uz to, nije podnosio. Želeo je da sačuva autoritet, da izaziva strah.

Ukratko, brinula sam se o zgradi poverenoj tim starcima, uklonjenim po dolasku na vlast Ataturka, koji je zabranio arapsko pismo, a samim tim i kaligrafiju i kaligrafe. Iz dana u dan staračke su ruke sve приметnije drhtale. Za njih je, međutim, bilo pitanje časti da prikriju svoje propadanje, uzimali su pred neuidavnim pogledima. Nikome nije ni padalo na pamet da procenjuje njihov radni učinak, ali oni su među sobom naširoko razgovarali, detaljno opisujući svoje majstorluke. Moj je atelje bio utočište izmaštanih virtuoznosti, pribežište nadmenih staraca i predsoblje smrti. Kad se dan primakne kraju, skupila bih mršave rezultate njihovog rada, ni pogledom ih ne bih udostojila, i mirno pristupala njihovom uništenju.

Kao jedina žena kojoj je bio dozvoljen ulaz u taj paviljon, dugo sam trpela njihove zajedljive primedbe, a imali su običaj da me nazivaju kamilom – zbog mojih krupnih, zamagljenih očiju – ili žirafom, zbog dugih, mršavih nogu. Mehmetu je smetalo što mome stasu nedostaje oblinâ, pa je svoje name-re ilustrovao iscrtavajući siluetu *mima*,⁹ plodnog a mršavog. Talasanje linija tog slova isto je tako verno odražavalo izdane ženske bokove, ili pak veliko poprsje, kao i onaj skaredni grafit koji je osvanuo na zidu, a kojim me je počastio jedan Mehmetov kolega. Samo me je Selim poštedeo. On je neprestano pisao, ruka mu je i dalje bila sigurna i čak dobijala na okretnosti. Da pomisli čovek kako su njegove bolesne noge ustupile snagu desnoj ruci. Radio je u apsolutnoj tišini, daleko od brbljarija njegove sabraće, i govorio kako piše pod

⁹ Mim – arapsko slovo M. (Prim. aut.)

strogim nadzorom prorokovim. Samo bi se pet puta dnevno, uz dosta muke, klanjao, a ja sam morala da mu pomognem oko obrednog pranja. U poređenju sa njegovim ispisnicima, Selim je bio ponajmanje lud, najjumešniji i najpobožniji. Još mogu da čujem njegov šapat kako se sliva niz treperavu brađu dok deklamuje *hadit*, kao i zvuk njegovih prstiju dok izvlače svaki izgovoreni slog. Valjano sklopljeni brak između reči i ručnog zgloba bio je jemstvo sjedinjenja u Bogu. Dozvoljavao mi je da prisustvujem njegovim besedama, preporučivao mi da se nikada ne udaljavam od puteva vrline i da sledim svetlost Svevišnjega. Dah njegovih aforizama rasterivao je svu nečist sa moga lica. Njegova vera bila je poput hrapavog, sapunom ispranog lanenog platna tunike koju je nosio, pobožnost njegova odavala je miris mučenika.

Sabraća Selimova volela su da ga vide tako zapuštenog u potpunoj osami, za njih je on bio lažni prorok. On je pak ostajao čvrst kao kamen pred njihovim klevetama. Njegove crne oči optuživale su ih za zabludlost. Smatrao ih je kamiljim izrodom. Uzalud sam pokušavala da primirim one najkivnije, molila ih da se vrate poslu. Zaboravili bi Selima i ponovo se prepuštali svojim opsenarskim vežbama. Stari Ali mi je pokazivao svoje strane, netaknute, i prepuštao se bujici nepovezanih reči kako bi mi objasnio značenje nepostojećih linija i tehnički postupak kojim je izveo ukrase kojih na toj hartiji nije bilo. Poletno sam se divila delima što vrcaju od ništavila. Videvši kako sam fina, on bi se raspričao, hvaleći svoje talente kojima starost ništa nije mogla, a onda bi me zakleo da ne odajem te tajne njegovim drugarima, sve samim lopovima kojima jedino pljačka na ovom svetu nije strana.

Opsedala me je želja da pobegnem iz tog ateljea. Bilo je, međutim, dovoljno da mi jedan od njih pokaže neki svoj crtež, ma kako skroman bio, pa da ja, razoručana, odustanem od namere da napustim to žalostivo mesto, poslednje

pribežište šegrtâ kaligrafije. Mladi su pristizali, vrzmali se po salama, odlazili s bolom na licu. Naraštaj u usponu raskrstiće sa pedantnim pisanjem i tajnovitim slovnim pojavama. Tehnika će odmeniti čaroliju. Tužni moji vračevi nisu više hvatali Alahove šapate; Alah se više i nije mogao osećati dobrodošlim u tim novim predelima. Postepeno će i napuštati ta mesta na kojima se ne zna ni za molitvu ni za bajanje, pod naletom u narodu raširenih, rodoljubnih slogana Sivog vuka iz Ankare.¹⁰

¹⁰ Ataturkov nadimak. (Prim. aut.)

Malene skulpture derviša, naređane na polici u mojoj biblioteci, pale su u trans. Glava nagnutih u stranu, ruku prekrštenih na grudima u znak pokornosti, bejahu ponesene zapévanjem sa obližnjeg minareta. Nisam mogla da se suzdržim, pustila sam suzu pred tim prizorom. Oslobođene okova krečnjaka od koga su sačinjene, figurice su počele da se tresu prateći ariju. Njihove vretenaste kapice ravnomerno su se njihale, milujući vazduh, opisujući pravilne krugove. Ostavila sam ih na miru, njihova će sloboda ionako kratko trajati, a onda će se opet naslagati, nalik hijeroglifima. Povremeno bih nazrela osmeh na njihovim lišcima, ili blagu neravnotežu, kad isture trbuščiće, ali bi se istog časa pribrale, povinujući se okrutnom zakonu inercije. Prihvativši tu igru, i moj *kalam* je pratio njihovo ševrdanje. Nije mi bila potrebna hartija, niti mastilo. Moj zglob, odveć krut, nije bio u stanju da prati njihovo kovitlanje. Pisljka se bokom trljala o ožedneli papir, sama mi se vrtela među prstima. Otvor u njenom kljunu golim se okom više nije mogao videti od návira mastila. Iskošeni kljun nalegao je na hartiju, zanos nije jenjavao. Neprozirno crnilo jednako je isticalo, ostavljajući za sobom bezoblično tkanje. Pred mojim zasenjenim očima naposletku se uobličila rečenica ispisana na derviškoj kapi: „O, preblagi naš Dželaludine Rumi.“¹¹

¹¹ Pesnik, filozof, mistik i mudrac iz trinaestog veka, autor sage *Me-snevi* ili *Metnevi*. Njegovi zemni ostaci pohranjeni su u sedište derviša u gradu Konji. (Prim. aut.) Konja (čita se: Kon+ja), grad južno od Ankare. (Prim. prev.)

Tako sam ubijala dosadu. Brisala sam prašinu sa raznih drangulija po kući, što bi mi došlo kao izgovor da izbegnem Serijevo društvo. Klonila sam ga se, vrebala kad će da zaškripi parket pa da se izmaknem, da nam se ne ukrste putevi. Umela sam da prepoznam njegove korake, njegov obilni kašalj posle ručka, grgljanje pre spavanja. Uporno sam odlagala čas kad ću mu se pridružiti u krevetu. Tek kad zahrče, skliznula bih u postelju, kad me zvuk uveri da je utonuo u dubok san.

Strahujući da će ih moj muž stomatolog pretvoriti u zubnu protezu, moji derviši od alabastra pretvarali su se da su mrtvi u njegovom prisustvu. Čupač zubâ sa azijske obale grada Istanbula bolje je od ikoga poznao tajnu zuba i umeo da ih izvadi jednim pokretom, bezbolno. Onda bi ih klasirao, rasporedio po veličini i tipu kvara. Seri im je posvećivao toliko vremena da je na kraju na prvi pogled umeo da vidi šta im fali, da li rastu ispravno ili se krive, u kakvim su odnosima sa desnim. Nije ga zanimao ljudski rod, uključujući tu i sopstvenu ženu, koju je držao previše zdravom, što će reći – teškom za obradu i uvođenje u njegovu klasifikaciju.

Oboje smo imali tu strast da sređujemo stvari; njegov kabinet se čistio svakog dana, aparatura se dezinfikovala posle svake upotrebe, bušilice, šila, glačalice i brusači nadmetali su se u čistoći s mojim kaligrafskim priborom. Milovanja i izlive nežnosti odmenila je ta higijenska pomama. Naš sin Nedim mira je imao tek negde između sedam i osam sati uveče, kad bismo nas dvoje pristupili tom svakodnevnom obredu, on u svojoj ordinaciji, a ja u šupici pretvorenoj u atelje.

Meni je njegovo zanimanje bilo nekako naopako. Ne svodi li se to na lečenje kvarova u jedinom vidljivom delu ljudskog skeleta, koji ostaje, takav kakav je, i kad život napusti telo?

Razjapljena čeljust podsećala me je na koštani profil ispijene lobanje što se ruga posmatraču. Užasavali su me krici njegovih pacijenata, zvuk bušilice kad rovari po načetim zubima. A kad vidim decu sa zdravim kutnjacima kako čvrsto zatvaraju usta kad ih Seri moli da ih lepo otvore – to me je radovalo. Da ih zabavi, pričao im je o pećinama, špiljama i istraživačima koji su se drznuli da zavire u utrobu zemlje, kroz ta velika usta nagrizena karijesom.

Serijev prostor rastao je iz dana u dan, sve dok ta ordinacija uistinu nije zalčila na nekakve katakombe.

Jednom prilikom, dok je stari Selim gledao u nebo tražeći nadahnuće, nemalo iznenađena utvrdila sam da je izgubio sve svoje zube, sve izuzev jednog jedinog, koji se kočoperio nalik kakvom turbanu na ogoljenim donjim desnim. Znalčki mi je objasnio da upravo tom zubu duguje ravnotežu kaligrafskih kompozicija, budući da ga trljka jezikom dok radi. Preciznost njegove ruke zavisila je od nepomerivog sidra tog kutnjaka, koji mu je s vremenom postao istinski saveznik. Nasađen tu, poput nadgrobne ploče, taj mu je zub, u stvari, bio jedini prijatelj. Nemoguće je bilo naterati ga da dođe kod mog muža, zubara, jer se bojava njegovog divljeg pogleda i grabljivih klešta. A što je pacijent bio u većoj nevolji i nuždi, to bi i pregled bio strastveniji. Seri je živio u uverenju da imućni ljudi nisu zanimljivi nauci koja se bavi bolestima zuba i usne duplje. Kod onih koji se ne neguju, kod sirotinje, sve to propada brže.